

ZDRAVSTVO

Jože Hudales

Muzej KC Ivana Napotnika Velenje

GRADIVO K ZGODOVINI ZDRAVSTVA V ŠALEŠKI DOLINI

I. DEL: od začetkov do marčne revolucije

I. LJUDSKA MEDICINA V ŠALEŠKI DOLINI

O zgodovini zdravstva v Šaleški dolini lahko govorimo že od tedaj, ko so se v dolino naselili prvi ljudje: skrb za zdravje je stara prav toliko kot človeštvo samo. Skromni ostanki človeških bivalič v Mornovi zijalki, stari okrog 30.000 let, v Špehovki (8.000 do 4.000 p. n. š) in v Hudi luknji nam povedo komaj kaj več kot to, da je bila Dolina tedaj naseljena, o "medicini" njenih prebivalcev pa seveda molčijo.

Tudi nekaj skromnih ostankov rimskih naslebin v Gorenju, Šmartnem ob Paki, Šoštanju in Velenju nam dokazuje le obstoj manjših rimskih naselbin v omenjenih krajih. Edini "zdravstveni" podatek bi lahko iskali na rimskem nagrobnem kamnu iz Velenja, ki nam sporoča, da je bil kamen postavljen na grob *Baebu Speratiju, ki je umrl, star 70 let*. Morda smemo upati, da je k tej, za tisti čas visoki starosti, prispevala tedanja rimska medicina.

Po propadu rimskega cesarstva so naše kraje konec 6. in v začetku 7. stoletja poselili Slovani. Ti naši predniki so, tako kot vsi narodi sveta, že marsikaj vedeli o zdravilstvu in že ob naselitvi so imeli svoje zdravnike. Imenovali so jih vrače (od ver - govoriti, reči) in balije (od bajati - čarati, zagovarjati).*(1)

Že oba izraza za zdravnike nam povesta, da so naše prednike zdravili predvsem z besedo, s čarovnijami in zagovarjanji. Medicinsko znanje in prakso naših prednikov so doslej označevali za t. i. ljudsko medicino, ki naj bi se ohranila med neizobraženim ljudstvom skoraj do najnovejše dobe. Nasprotje tej "ljudski medicini" pa naj bi predstavljala "uradna medicina" šolanih zdravnikov, ki je bila dolgo časa namenjena le nejpomožnejšim predstavnikom družbe. Potrebno pa je poudariti, da je bilo nasprotje med "ljudsko" in "uradno" medicino manj ostro, saj je gotovo, da je bil dobršen del ljudske medicine prevzet iz uradne medicine, le da se je med ljudmi mnogo dalj ohranjala in uporabljala tudi še potem, ko je bila v "uradni" medicini že presežena in ovržena.

Precej t. i. ljudskomedicinskih zapisov najdemo tudi v Šaleški dolini. Večina jih je nastala v tridesetih letih, nekaj tudi v petdesetih letih našega stoletja, vendar smemo za večino od

njih domnevati, da so nastala veliko prej. Tako nam ti zapisi marsikdaj predstavljajo najstarejše podatke o zdravstveni praksi v Šaleški dolini, njihov izvor pa sega po več stoletij nazaj od časa, ko so bili zapisani.

Najstarejši zapis, povezan z ljudsko medicino pri nas, lahko najdemo v rokopisnih spominih Ivana Vošnjaka, ki je za čas okrog leta 1857 zapisal, da je bil njegov oče Vincenc Vošnjak iz Šoštanja (1819-1862) *“polnokrven mož in vsled tega vaju, da si da večkrat na žili kri puščati”*. Lahko smo prepričani, da so si dajali puščati kri pri šoštanjskem padarju tudi drugi *“polnokrveni Šoštanjčani”*.*(2)

V 19. stoletju je namreč še vladalo splošno prepričanje, da človek ne more biti zdrav, če si od časa do časa ne da puščati krvi. Ta način zdravljenja so uporabljali skoraj pri vsaki bolezni. Že v srednjem veku in še dolgo v novi vek je bilo puščanje krvi - flebotomija - precej zamotan postopek. Tudi pri nas so bili znani in zelo razširjeni posebni koledarji in tabele, ki so na osnovi astroloških izračunov označevali najgodnejša mesta na telesu ter mesece in dneve, ki so bili za puščanje krvi najprimernejši.

Kri so puščali tako, da so z nožem ali britvijo odpirali žile, prav tako pa tudi s postavljanjem rženih rožičkov ali pijavk, ki so kri sesale. S puščanjem krvi so se ukvarjali kopališčniki (nem. *der Bader* - padar!) in brivci, ki so zato v svojem cehovskem znaku imeli skodelice za puščanje krvi. *(3)

Ostali znani ljudskomedicinski zapisi iz Šaleške doline so skoraj celo stoletje starejši. Največ sta jih zapisala učitelja Fran Mlinšek iz Velenja in Martin Mencej iz Šoštanja. Mlinškovo gradivo je v veliki meri ohranjeno, Mencejevo gradivo pa se je ohranilo le toliko, kolikor ga je objavil kasneje v svoji knjigi o ljudski medicini objavil Vinko Moederndorfer, ki je leta 1952 tudi sam zbiral gradivo na našem območju. *(4).

Nekaj zapisov o ljudski medicini je zbrala leta 1970 na Paškem Kozjaku tudi ekipa celjskega pokrajinskega muzeja. Večina teh zapisov je torej precej sodobnih, vendar zapisano gradivo po svojem nastanku pogosto sega daleč nazaj v preteklost. To gotovo velja za zdravljenje z besedami, za zagovarjanje oz. čaranje.

Tako so npr. še pred vojno nekateri verjeli, da je z besedami mogoče prenesti bolezen z bolnega na zdravega človeka tako, da bolni vpraša zdravega: "Kupiš nahod?" (ali kakšno drugo bolezen). Če je zdravi pritrdil, se je bolezen prijela njega, bolnik pa naj bi ozdravel. *(5)

Beseda je imela po ljudski veri veliko moč tudi pri zdravljenju hudih opeklin. Fran Mlinšek je pred vojno v Podkrajju zapisal zarotitev, med katero so bolniku na opeklino trikrat vlili vodo, se prekržali in rekli:

*Ta voda je Jordanova voda,
Janez je Kristusa krstil,
jaz pa ta ogenj ven vzamem.*

Zelo pogosto je bilo tudi zagovarjanje oz. izganjanje urokov, ki so se naselili v človeku in mu povzročili najrazličnejše bolezni, s štetjem oz. odštevanjem:

*Urokov je devet,
jih ni devet,
jih je osem,
jih ni osem,
jih je sedem ...*

To je trajalo tako dolgo, da je bil urok izgnan. *(6)

Za šoštanjski okraj je bila prav tako pred vojno zapisana zarotitev, v kateri naj bi magična moč besede in lune pozdravila golšavost, ki je bila zlasti v okolici Šoštanja kar precej razširjena. Po tem zapisu je moral človek z golšo ob prvem luninem kraju stopiti na hišni prag, gledati v luno, se z eno roko držati za golšo in govoriti:

*Kar gledam, naj raste,
kar držim, naj se posuši! /7/*

Drugo vrsto zelo starih načinov "zdravljenja" predstavlja čaranje po podobnosti - analogiji. Martin Mencej je v Šaleški dolini zapisal dva taka primera, in sicer za zdravljenje zlatenice in odpravljanje bradavic. Zlatenični bolnik naj bi napolnil svinjski mehur s svojim urinom in ga obesil v dimnik; po ljudski veri je ozdravel, ko se je urin v mehurju osušil. Kdor je imel

bradavice, pa naj bi jih odpravil takole: bradavice je prevezal z nitjo in ko je potem niti vrgel v peč, da so zgorele, so izginile tudi bradavice. Bradavice so v Dolini odpravljali tudi s fižoli, kadar so pri sosedu pekli kruh. Ko so se prepričali, da je pri sosedu peč že zakurjena, so se po vsaki bradavici podrgnili z enim fižolom ter jih odnesli k sosedi, da jih vrže v peč. Bolnik je moral hitro iz hiše, da ni slišal poka, ko so se fižoli v ognju razleteli.* (8)

Mnoge druge bolezni so v Šaleški dolini znali odčarati še drugače. Ječmen na očeh so simbolično poželi in ga zagovorili tako, da so zjutraj na tešče s srpom trikrat "na opank" (to je narobe) potegnili po ječmenu. Pri tem je bolnik spraševal: "*Kaj delaš?*", žanjec pa mu je odgovoril: "*Ječmen žanjem!*". Bolnik je nato odgovoril: "*Pfuj te bodi! Bek ž njim!*" in ječmen je v tistem trenutku izginil.

Ljudska medicina, ki je različna materina znamenja in pege, pa seveda bradavice, lišaje itd. vedno štela med bolezni, je zanje poznala tudi univerzalno zdravilno sredstvo, ki naj bi zlasti dekletom zagotovilo lepo polt. Treba je bilo le zgodaj vstati na binkošti in se umiti z roso. Jakob Zidarn, po domače Hudournikov, iz Podkrajja pa se je pred vojno zavaroval pred vsemi kožnimi boleznimi za celo leto, če si je kožo namazal s slino črnega polža (*Arion empiricorum*), ki ga je dobil še pred jurjevim.

Tudi "vret" (kadar je otroku hreščalo v prsih) so v Šaleški dolini znali odčarati. Otroka so najprej pokadili s tremi trskami, vzetimi iz treh pragov, in s tremi pasjimi dlakami. Šlo pa je tudi takole: v lonček so dali tri žareče koščke oglja in ga pokrili z robčkom. Z lončkom so otroku naredili tri "rise" preko prsi in nato odkrili lonček. Če je bilo oglje še žareče, je otrok ozdravel, če pa je bilo mrtvo, so menili, da otroku ni več pomoči.* (9)

Trdoživost tovrstnega ljudskomedicinskega izročila dokazuje to, da je že omenjena celjska ekipa na Paškem Kozjaku še pred dobrim desetletjem zapisala, da se ječmena hitro znebiš, če s srpom v desni roki trikrat zamahneš pred bolnim očesom. Srp je bilo treba nato predeti v levo roko in po trikratnem zamahu proti bolnemu očesu je ječmen zagotovo izginil. Bradavice pa

so znali tam odpraviti takole: s krušnim omelom, ki so ga še toplega in zaprašenelega potegnili iz peči, je bilo treba trikrat zapored povleči po bradavicah in te so izginile.*⁽¹⁰⁾

Zelo stara morajo biti tudi izročila o vrsti bolezni, ki naj bi jih povzročali različni zli duhovi in "hudobni ljudje". Tako je bila npr. v Šaleški dolini "nočbnina", ki so jo drugod po Sloveniji poznali tudi pod imenom "mrak" oz. "mračnina". V Šaleški dolini so še pred zadnjo vojno verjeli, da se ta bolezen prime otroka v prvih treh mesecih življenja, če pade nanj mrak.

Otroke je bilo treba varovati tudi pred "moro", boleznijo, ki je imela drugod po Sloveniji kar 10 različnih imen. Povsod so s temi imeni označevali naduho in druge bolezni, povezane z oteženim dihanjem. Po ljudski veri je "moro" predstavljal duh živali (risa, mačke itd.), ki ponoči, ko žival spi, odhaja sesat kri spečemu človeku. V Savinjski in Šaleški dolini so menili, da se "mora" usede spečemu človeku za vrat, in tisti, ki se ga je lotila, začne hitro pešati in hirati kljub uživanju izdatne hrane. Prihod more pa so v Dolini opisali takole: "Ležal je na postelji, zašumotalo je na oknu, kakor hrastova vejka. Skušnjava je prišla v podobi mačke".

Moro so po ljudski veri zanesljivo odgnali s posebnim znamenjem, pentagramom ali šesterokrako zvezdo - "morino taco". Zlasti pogosto so to znamenje risali ali vrezali na stranice postelje in zibelke. V Gaberkah so po predvojni izjavi Angele Zajc poznali proti mori še neko drugo sredstvo: nad vrata hleva so pritrdili konjsko glavo ali pa narobe obrnjeno podkev, da bi mori preprečili vstop v hlev. Neki Lešnik iz Gaberk pa si je narobe obrnjeno podkev proti mori pritrdil tudi nad vzglavje postelnjaka.*⁽¹¹⁾

Urok - urečenost oz. uročenost je bila bolezen, ki so jo po ljudski veri povzročali ljudje - zlasti tujci - s "slabim" pogledom. Običajno so jo "spoznali" po glavobolih, ki so se pojavljali okrog oči. Povsod po Sloveniji so proti uročenosti uporabljali vrsto čarovnih rekov, s katerimi se naj bi urokov želeli obvarovati ali pa jih odvrniti. V Šaleški dolini so poleg odštevanja urokov, ki smo jih že omenili, poznali še rek: "Bog obvaruj oplatka, naj ti ne naškodi."

V Podkraju so povsod, kjer so imeli otroke, umili tri mizne vogale, nato pa z isto vodo še vse kljuke na vratih, da bi urok ne mogel v hišo. V Dolini so uroke preganjali tudi s koščki oglja (podobno kot pri "vretu") in vodo, ki je bila blagoslovljena na sv. Tri kralje. Ob tem pripomnimo, da sta bila voda in ogenj dva prastara očiščevalna in obrambna pripomočka. *(12)

Omenimo še zanimiv Mlinškov zapis iz okolice Velenja, ki pravi, da so *nekdaj rodili tudi moški, ki imajo še zdaj v spodnjem delu telesa "maternico"*. Če moški čuti bolečine v spodnjem delu telesa, pravijo, da ima "*maternico*" ali da ga "*maternica daje*". Zapis daje zanimive podatke o tem, koliko so ljudje nekoč poznali lastno telo in njegove funkcije. Mlinšek tudi pravi, da tega razširjenega mnenja niso mogli ovreči "*niti zdravnik niti učitelj ali duhovnik*".

Pri nekaterih boleznih so se ljudje zatekali po pomoč tudi k raznim krščanskim svetnikom in zdravilom, ki so bila povezana s katoliškim obrednikom. Tako so bili zavetniki zoper kugo sv. Rok, sv. Ahac in sv. Frančišek. Pri zobobolu so se v velenjski okolici zatekali k sv. Poloni ali sv. Valentinu. Fran Mlinšek navaja, da so po kmečkih hišah pogosto imeli sliko sv. Apolonije s kleščami v rokah. Med zdravili, ki izhajajo iz stare krščanske tradicije, pa so pogosto za zdravljenje ali zdravstveno preventivo uporabljali blagoslovljeno vodo, šentjanževo vino, božični kruh itd. Zlasti slednji je imel v Šaleški dolini posebno mesto. V Velenju so ga imenovali "namiznik" ali "stolnik", v Šmartnem ob Paki "poprtnik", ponekod v dolini pa celo "močen kruh". Pečen je bil iz bele ali črne moke, povsod v Dolini pa so mu pripisovali posebno moč in so ga dajali ljudem in živalim za zdravje v naslednjem letu. *(14)

Poleg teh zdravil je ljudska medicina poznala še vrsto drugih, ki so bila brez posebnih "čarovniških" primesi in so imela racionalno jedro, ki ga marsikdaj priznava tudi sodobna medicina. Poleg splošno znanih čajev in drugih pripravkov iz arnike, melise, poprove mete, rmana, brinja itd. so v Šmartnem ob Paki še pred nekaj desetletji uporabljali za "pofrišanje krvi" vino, v katerem so namakali pelin ali tavžentrože. V iste namene so pripravljali tudi solato iz okisanih marjetic z jajci. V Gornji

Ponikvi so na enak način pripravljali belo deteljo (*Trifolium repens*).

Bolj racionalna se zdijo tudi zdravila, ki so jih v Šmartnem ob Paki še po vojni uporabljali za otekline, tvore itd. Oblagali so jih z obkladki iz stolčenega korena črnobrina (*Scrophularia nodosa* L), pese, hrena in repnega semena. Na "mrzle otoke" (otekline, ki niso vnete) so pokladali brezove liste in meto.

Bradavice so v Šmartnem odpravljali s kopeljo v zavrelci hrastove skorje. Od tod poznamo tudi pripravka dveh zeliščark oz. padark. Marija Levar je tvore zdravila z listi pese, nama-zanimi s kisló smetano, "stara Vetrnica" pa je po zapiskih iz leta 1952 gnojenje na mečih ozdravila z obližem iz smrekove smole in z listi pese.* (15)

Mnogo manj zaupanja nam danes vlivajo nekatera druga zdravila, ki so se še pred vojno uporabljala med ljudmi. Poročilo iz Podkrajja pri Velenju pravi, da so močenje otrok in odraslih odpravljali tako, da je bolnik spustil svoj seč v roževino svinjskega parklja in jo potem moral izpiti. V tem primeru gre za uporabo enega najstarejših zdravstvenih principov, ki je bil znan že pred tisočletji. Po tem principu je povzročitelja - zlo silo - odpravilo sredstvo, za katerega so sodili, da mora biti odvratno tudi povzročitelju bolezni in se zato "umakne".

Še bolj značilen "čarovniški pripravek" iz okolice Velenja je opisal Fran Mlinšek. Imenovali so ga "modrasovo olje" in ga na srečo uporabljali le za zdravljenje konj in volov. Pripravili so ga takole: modrasa, ki so ga dobili še pred sv. Jurijem (24. april), so dali v steklenico (poročevalci so poudarjali, da mora biti ta zelo močna) z oljem in jo zakopali v gnoj. Tam so morali steklenico pustiti nekaj tednov, da se je modras čisto "razpustil". Tekočino so nato dajali zjutraj na tešče konjem in volom na kruh.* (16)

Skrb za zdravje živine je torej v življenju naših prednikov igrala veliko vlogo, zato se je ohranila vrsta zapisov o boleznih domačih živali in njihovem zdravljenju. Uroki in mora so po ljudski veri napadali tudi živali. Pregarjali so jih podobno kot pri ljudeh; z blagoslovljeno vodo, ogljem, narobe obrnjenimi podkvami, z odštevanjem urokov itd.

Za moro so bili v Gaberkah prepričani, da napada predvsem mlade svinje in jih sesa. Da bi to preprečili, so v svinjskem koritu, iz katerega je žrla obolela svinja, umili klavski nož. Po vsej Šaleški dolini pa so bili prepričani, da moro prežene, če gospodinja potegne svinji po vimenu z metlo, s katero je pravkar ometla peč. V Podkraju pri Velenju so pred vojno uroke pri svinjah preganjali še s kosom slanine, ki so jo topili ob polnoči na ognju, v kraju, kamor se ne sliši glas nobenega zvona. Poročevalci so hkrati izjavljali, da so pri tem imeli vedno sitnosti, ker so jim nagajale razne pošasti.* (17)

Tudi smrt živali ali pa živinsko kugo so po prepričanju prebvalcev doline lahko povzročili "hudobni ljudje", če so pod hlevski prag zakopali kost, ki je ostala od velikonočne gnjati. Podoben učinek je imela taka kost v krušni peči. Svinjsko kugo, ki so jo v dolini imenovali "rdečica", so pri nas "zdravili" tako, da so obolelo svinjo zakopali tako globoko v ilovico, da je molila le še glava iz nje. Svinja je ostala zakopana tako dolgo, da je ozdravela. O uspehih takega zdravljenja poročil ni.

Parkljevko, ki je pri nas pogosto napadala govedo, so v Dolini poznali pod imenom "gosenica". Jakob Zidarn iz Podkraja jo je zdravil takole: govedo, ki se mu je gnajilo med parklji, je odgnal na travnik. Tam je zarisal v rušo okrog bolne noge krog v velikosti in meri parklja. Rušo je potem izrezal in jo obesil na že prej pripravljen kol. Ko se je posušila, naj bi bila ozdravljena tudi "gosenica". V Podkraju so pred vojno poznali tudi sredstvo, ki naj bi zagotovilo, da se bo krava obrejila. Kravi je bilo treba dati, preden so jo odgnali k biku, živo postrv, ki pa je morala priti živa in cela v kravji vamp, sicer ni nič zaleglo.* (18)

S tem smo navedli večino doslej znanih starejših in novejših ljudskomedicinskih zapisov iz Šaleške doline. Še enkrat ponovimo, da je bila večina zapisanih v prvi polovici našega stoletja, vendar smo lahko prepričani, da vsebujejo fragmente medicinskega "znanja" in prakse naših prednikov iz precej oddaljene preteklosti. Kako daleč nazaj segajo, žal ne bo mogoče nikoli ugotoviti. Lahko pa hkrati ugotovimo, da je zapisovalce tega gradiva zanimal predvsem opis zdravnega sredstva ali prakse, niso pa zbrali podatkov o tem, ali jih ljudje še uporabljajo

in verjemejo vanje, ali pa so predstavljali le še ostanke iz prejšnjih dob, ki se jih spominjajo le še najstarejši ljudski "zdravniki".

OPOMBE - VIRI IN LITERATURA (I)

1. F. Kotnik: *Iz ljudske medicine*. Narodopisje Slovencev, Ljubljana 1952, str. 122-123; F. Minarik: *Od staroslovanskega vraštva do sodobnega zdravlila*. Ljubljana 1962, str. 9-10;

2. P. Borisov: *Pregled razvoja medicinske miselnosti in odkritij*. I. del, Ljubljana 1980, str. 35, 220 in 435; I. Vošnjak: *Spomini*. Rokopis iz leta 1962, str. 7;

3. V. Moederndorfer: *Ljudska medicina pri Slovencih*. Ljubljana 1964, str. 64;

4. Žal originalno gradivo, ki sta ga v letih 1933 in 1934 zbrala Mencej in Mlinšek ter ga posredovala V. Moederndorferju, ki ga je porabil v svojih knjigah, ni znano. Mlinškovo gradivo, kolikor ga je ohranila njegova vdova, je bilo v celoti ohranjeno, vendar v njem v glavnem ni zapiskov, ki jih je objavil Moederndorfer. - Gl. Mlinškovo berilo (ur. J. Hudales in I. Stropnik), Izbrani etn. in slovst. zapiski. Šaleški razgledi 7, Velenje 1991;

5. V. Moederndorfer: o. c., str. 100; Ibid., str. 271; Jože Hudales: *Ljudska kultura v Šaleški dolini*. Šaleški razgledi 2, Velenje 1989, str. 92;

6. V. Moederndorfer: o. c., str. 98;

7. (...)

8. Ibid., str. 164 in 216;

9. Ibid., str. 366, 406, 207, 228 in 342;

10. D. Predan: *Drobiž iz občestvene kulture na Paškem Kozjaku*. Celjski zbornik 1973/74, str. 405;

11. V. Moederndorfer: o. c., str. 106-107;

12. Ibid., str. 345-353; J. Hudales: o. c. str. 92;

13. V. Moederndorfer: o. c., str. 299;

14. Ibid., str. 139; J. Hudales: o. c. 92 in 115;

15. V. Moederndorfer: o. c. str. 219 in 211;

16. Ibid., str. 330; J. Hudales: o. c., str. 92;

17. V. Moederndorfer: *Verovanja običaji in uvere Slovencev*. V knjiga, Ljubljana 1947, str. 180; Isti: o. c. (glej op. 3), str. 112-113 in 411;

18. V. Moederndorfer: *Ljudska medicina ...*, str. 396, 394 in 401; Isti: *Verovanja, običaji ...*, str. 186.

II. ZDRAVSTVO V ŠALEŠKI DOLINI DO SREDE 19. STOLETJA

V časovno opredeljivih zgodovinskih virih se podatki o zdravstvu v Šaleški dolini pojavijo v 16. stoletju in so zelo skopi. Največkrat obsegajo stavek ali dva, kar nam omogoča le bolj ali manj utemeljene domneve o socialno-zdravstvenih razmerah pri nas. Šaleška dolina, ki bi jo sicer že v srednjem veku lahko označili za dolino gradov, je bila pač dolgo precej izolirano področje, ki je za zgodovinarje ohranilo le redke pismene sledove. Šele v začetku novega veka so se stvari obrnile na bolje. V 16. stoletju so se številni plemiči iz Doline nenadoma znašli v središču protestantskega gibanja na slovenskih tleh in ta živahnost nam je seveda zapustila več pisemskega gradiva, kot pa so ga prej zapustila štiri stoletja srednjega veka. Prvi znani podatki o zdravstvu so tudi pri nas povezani s strašno boleznijo, ki je od poznega srednjega veka dalje večkrat pustošila po deželah tedanje Evrope.

ČRNA SMRT - KUGA

Pojavila se je menda kar nenadoma leta 1347 in v slabih treh letih dospela od južne Evrope do Islandije. Po današnjih ocenah je pobrala vsaj tretjino evropskega prebivalstva. Pri tej epidemiji je šlo za t. i. azijsko ali bubonsko kugo, ki se je pokazala z otekanjem limfnih žlez, močnim glavobolom, apatijo in slabostjo. Ko je dozorela, so se po vsem telesu izpustili veliki gnojni buboni. Bolnik s takšnimi znaki je najkasneje v tednu dni umrl. Druga pogosta oblika kuge je dobila ime Antonov ali sveti ogenj in je povzročila, da so posamezni deli telesa postali črni in gnili ter so odpadli. Tudi ta je bila smrtna.*(1)

Verjetno je, da prva epidemija prebivalcem Šaleške doline ni prizanesla, čeprav poročila naših krajev posebej ne navajajo. Na slovenskih tleh se je kuga pojavila leta 1349 in se razširila predvsem v celjski okolici (!) in na Koroškem. Imela je lahko delo; te kraje je namreč le leto poprej prizadel silovit potres, sledila mu je velikanska jata kobilic, ki je požrla vse, kar je bilo zelenega. Ko je kuga končala svoje delo, so za njo ostale izumrle vasi in mesta, v katerih je le še tu in tam ostal živ človek. Tedanji

kronisti so zapisali, da sta obrt in trgovina povsem prenehali, ljudje so se zatekali v gozdove in polja so ostala neobdelana.*⁽²⁾

Naslednja večja epidemija kuge, ki je zajela slovenske kraje, je bila zabeležena v letih od 1472 do 1480. Leta 1472 so ljudje najprej opazili velik komet v ozvezdju Vege, ki je po ljudski veri prinašal nesrečo. Naslednje leto so po Kranjskem, Koroškem in Štajerskem res hudo pustošili Turki. Pridružila se jim je še dveletna suša, ki je prav tako zahtevala mnogo žrtev. Leta 1474 so se pojavile še kobilice in takoj za njimi kuga, ki je največ žrtev zahtevala leta 1480 v Laškem in Zgornji Savinjski dolini (Radmirje).

Šaleška dolina ni omenjena med kraji, ki bi jih kuga posebej prizadela. Vendar ta možnost ni izključena, saj so leto prej Turki posebno grozovito divjali tudi po Šaleški dolini, ko so se vračali proti Celju. O silovitosti turškega vpada priča naslednji zapis:

“V soboto, 1. oktobra, so se trume ujetih kristjanov, katerih se je nabralo do 8000, in živine brez števila od 8. ure zjutraj do 4. ure popoldne počasno pomikale mimo Celja.” Po drugih podatkih je bil v tem turškem vpadu razrušen tudi šoštanjski grad.*⁽³⁾

Prvič kugo v Šaleški dolini neposredno navaja lastnik Velenjskega gradu Baltazar Wagen. Ta se v nekem pismu iz leta 1580 razburja zaradi pogostih romanj k cerkvi sv. Uršule na Plešivcu, ki so jo ravno takrat gradili. Romanja so se zdela Wagnu zelo nevarna zaradi “objestnosti” romarjev, ki bi po njegovem mnenju lahko povzročila kugo. V nadaljevanju pisma Wagen opozarja, da se je v Velenju pred približno tremi leti kuga že razširila (*“wie den nachent in die Drey Jar herumb beschehen”*). Velenjčani naj bi torej po besedah Baltazarja Wagna kugo prestali okrog leta 1577. V bližini naših krajev se kuga v tem stoletju omenja le leta 1540 v celjski in leta 1554 v gornjegrajski okolici, nato pa do leta 1600 ni poročil o tej bolezni. Zato pa je zanimiv Valvasorjev podatek o kugi na Kranjskem leta 1576, zaradi katerega lahko Wagnovemu poročilu še toliko bolj verjame-mo.*⁽⁴⁾

Druga omemba kuge v Šaleški dolini je povezana z Wagnovim naslednikom na Velenjskem gradu Baltazarjem Heritschem. Ta je leta 1600 pred kužno nevarnostjo svaril škofa Tomaža Hrena, ki je tega leta na belo nedeljo nameraval priti v Velenje na čelu procesije, v kateri naj bi bilo kar 10.000 ljudi. Ob tem naj bi škof prevzel v roke velenjsko cerkev Matere Božje, ki je bila od leta 1575 v protestantskih rokah. Seveda je mogoče, da je Heritsch, ki je bil vnet protestant, s svarilom o kugi skušal zadržati škofov prihod in prevzem cerkve. Iz drugih poročil pa vemo, da je kuga leta 1600 zares razsajala po celjski okolici. Pri cerkvi sv. Duha v Celju so tedaj vsak dan pokopali po pet, šest ali več ljudi, ki so umrli za kugo. Kakorkoli že, vemo, da se škof Hren na belo nedeljo leta 1600 kuge kljub vsemu ni ustrašil. Prišel je v Velenje in cerkev Matere Božje je bila od tedaj v katoliških rokah.*⁽⁵⁾

V 17. stoletju se je kuga dvakrat pojavila v Šoštanju oz. v njegovi okolici. Obe poročili sta zelo skopi, tako da tudi tokrat ničesar ne izvemo o obsegu epidemije. Prvo poročilo se nanaša na leto 1625, ko je škalski župnik Martin Ebenperger poročal škofu Hrenu, da se je v hiši njegovega brata pojavila kuga. Iz leto dni starejšega Ebenpergerjevega testamenta izvemo, da je njegov brat Gašper imel v lasti t. i. Pungartnikovo hubo (t. j. celo kmetijo) pri Šoštanju.*⁽⁶⁾

Novi val kužnih epidemij je zajel celo celjsko in ptujsko pokrajino ponovno v letih 1644 do 1646. Tedaj je v okolici Celja za kugo umrlo 400 ljudi, v trgu Vojnik 127 (gotovo pol prebivalstva) in v laški gosposčini 706 ljudi. Kuga je tedaj divjala tudi v Šmarju, Šentjurju in pilštanjski župniji (Kozje) in tu pomorila okrog 4500 ljudi. Zapis iz šoštanjske krstne knjige, ki sporoča, da se je *“leto Gospodovo 1647 zaradi divjajoče kuge v nesreči in žalosti začelo”*, dokazuje, da kuga tudi Šaleški dolini ni prizanesla.*⁽⁷⁾

Zanimiv spomin na čase “kužne nevarnosti” je tudi kužno znamenje, ki so ga v Velenju postavili v spomin na eno izmed prestanih epidemij. Znamenje je nekdam stalo ob poti iz trga k cerkvi sv. Martina, nekje v bližini današnje osnovne šole Antona Aškerca. Žal so znamenje leta 1950 neznanci zminirali in ga

močno poškodovali. Nekaj ostankov znamenja zdaj hranijo v Muzeju Velenje in iz njih se da razbrati, da je znamenje postavil Anton Pirtošek (*Antonius Pirtosec*). Deloma je čitljiva tudi letnica (.76, morda 776), ki pa nam za zdaj ne daje posebnih opor pri določanju leta, ko je bilo znamenje postavljeno. V 18. stoletju se je kuga iz Evrope že umikala; znani sta le epidemiji v letu 1711 in 1717, ki sta po doslej znanih podatkih celjski pokrajini prizanesli.*⁽⁸⁾

Ko se je kuga umaknila, so se pojavile epidemije griže in črnih koz, ki so bile po svojih posledicah prav tako grozljive. Franc Hribernik je v *svoji zgodovini Šoštanja in okolice* navedel naslednje podatke: leta 1787 je od 11. avgusta do 27. decembra t. i. rdeča griža v šoštanjski župniji pomorila kar 215 ljudi.

Dvajset let kasneje (leta 1807) je v župniji (spet zaradi griže) umrlo 38 ljudi, nato pa so se epidemije kar vrstile. Leto kasneje so se v Šoštanju pojavile koze, ki so zahtevale 17 žrtev, leta 1809 sta razsajali obe bolezni; za kozami je tega leta umrlo 15 ljudi, za grižo pa 20. Griža je potem do srede 19. stoletja v Šoštanju razsajala še trikrat; leta 1823 je zahtevala 41 življenj, leta 1827 oz. 1847 pa 31 oz. 30 življenj.*⁽⁹⁾

Vzrok za tako veliko umrljivost pri vseh teh epidemijah je seveda neustrezno zdravljenje, predvsem pa nesnaga. Še v 18. stoletju so se vsa velika in imenitna evropska mesta dušila v smeteh in nesnagi. Na dvoru Ludvika XIV., ki je bil zagotovo najimenitnejši dvor svojega časa, so po hodnikih in pred vrati nastajali kupi smeti, ki jih po več tednov ni nihče odstranil. Stanovanja so bila polna mrčesa, tako v mestih kot na deželi. Celo najvišji sloji so se umivali le s polivanjem vode na roke in obraz. Ceste in ulice so bile polne lukenj, v katere so se pogrezali ljudje, živali in vozovi. Ob deževju so se spremenile v neprehodna močvirja. Na ulice so stresali vsebine nočnih posod in vedra z nesnago, zato so po cestah tekli potočki, iz katerih je neznošno smrdelo, in so bili stalni viri okužb. Ulice in hiše so v mestih in na deželi pošteno očistili le dvakrat na leto; na veliki petek in telovo, sicer pa le še ob večjih epidemijah kuge, griže ali tifusa.

V Šoštanju in Velenju, ki sta bila tedaj le neznatna provincialna trga (prvi podatki iz leta 1822 povedo, da sta imela 424

oz. 147 prebivalcev), tedaj ni moglo biti bolje. Predstavljati si moramo, da so se po ulicah Velenja in Šoštanja sprehajali prašiči in perutnina, ki so jih tudi Ljubljancani šele konec 18. stoletja z občinskim odlokom pregnali s cest.

Tudi stranišč ni bilo; ljudje so svoje potrebe opravljali kar na dvorišču vse do 19. stoletja. Tudi na Velenjskem gradu, kjer so mnogo dali na higieno, in v obeh trgih še danes lahko vidimo globoke razjede na zidovih, ki so jih v stoletjih napravile fekalije, ki so tam prosto odtekale v jarke. V kmečki okolici pa so bile stanovanjske, socialne in higienske razmere še precej slabše. Kmečke domačije v Dolini so v 18. stol. pač bile še take, kakršna je obnovljena Kavčnikova domačija v Zavodnjah, ki je proglašena za nacionalni spomenik 1. kategorije.

Domačija je sicer rezultat večstolenega razvoja, dozidav in prezidav, vendar je v njej lepo vidna in dokazljiva njena najstarejša faza - enocelična dimnična hiša. Opredeljuje jo en sam bivalni prostor, ki je našim prednikom hkrati predstavljal kuhinjo z odprtim ognjiščem, bivalno sobo, delavnico, spalnico pa tudi zatočišče za mnoge živali. Dim z ognjišča se je valil po vsem prostoru in uhajal na prosto skozi odprtino v stropu. Svetlobo prostoru so dajale le tri majhne odprtine (30 x 30), ki so bile vrezane med dve bruni in so se zapirale z deščicami "na smuk". Šele v 18. stoletju je postalo bolj običajno, da so dimnici dodali še čist bivalni prostor, "hišo", kasneje pa še manjšo "izbo" ali kamro.

DOKTORJI, KIRURGI IN PADARJI

Poleg ljudskih zdravnikov, ki smo jih omenili v prejšnjem poglavju, so na Slovenskem že zgodaj poznali tudi doktorje medicine. Ti se v Gornjem Gradu omenjajo že leta 1308, v Celju leta 1421 itd. Poročila o njih so pogostejša šele od 16. stoletja dalje, vendar so bili tudi tedaj še silno na redko posejani po naših mestih. V Ljubljani so npr. še sredi 16. stoletja imeli le enega zdravnika, ki je bil hkrati edini na Kranjskem.

Zato je razumljivo, da so pri nas plemstvo in meščane še dolgo zdravili t. i. kirurgi in padarji (kopališčniki - nem. *Bader*),

ki so bili pogosto tudi brivci. Ti so bili od srednjega veka dalje organizirani v cehih in so imeli med ostalimi obrtni dolgo časa neugledno mesto. Enačili so jih kar s pogrebci, kovači ali rablji, ki so po tedanjem mnenju opravljali najbolj "umazano" obrt. V 16. in 17. stoletju so se mnogi kirurgi in padarji že precej povzpeli na socialni lestvici in postali premožni in ugledni meščani. Tisti med njimi, ki so lahko dokazali, da so se svoje obrti naučili pri kakem doktorju medicine, so bili lahko nastavljeni tudi kot "mestni fiziki", tako kot habilitirani zdravniki. Doktorji medicine so imeli seveda povsem drugačen položaj; niso plačevali davkov, bili so oproščeni vojaščine in so uživali ugled in časti, kot bi spadali k plemstvu.*⁽¹⁰⁾

Prvi podatki o zdravnikih, povezanih s Šaleško dolino oz. z njenimi prebivalci, so iz 16. in 17. stoletja in posredno dokazujejo, da so se imenitniki iz Doline zatekali po zdravstveno pomoč drugam, ker pač doktorjev in kirurgov v Dolini še do 18. stoletja najbrž ni bilo. Prvi tak podatek se nanaša na leto 1573, ko je štajerski plemiški deželni odbor v Celju namestil deželnega stanovskega fizika, kakršnega so tedaj imeli le še v Mariboru in na Ptujju. Prvi je to mesto zasedel dr. Jakob Strauss, ki je bil ugleden zdravnik in izdal več zvezkov zdravniškega koledarja (ohranjen samo eden). Za Šaleško dolino je zanimivo, da je Straussu plačo dajal Jurij Truebenek, lastnik gosposčine Gradič (Schwarzenstein) v Šentilju. Kakšni so bili razlogi za to, ni čisto jasno, verjetno pa so povezani z dejstvom, da je bil Treubenek do leta 1576 deželni svetnik in vladarjev namestnik na Štajerskem, kasneje pa tudi pooblaščenec štajerskih deželnih stanov in svetovalec nadvojvode Karla.*⁽¹¹⁾

Leta 1590 se že omenjeni Baltazar Wagen, lastnik Velenjskega gradu, spet omenja v zvezi s celjskim kirurgom Hieronimom de Castillio. V priporočilu za njegovo namestitev v Celju je namreč navedeno, da kirurga dobro poznata mestni fizik dr. Strauss in Wagen ter da lahko oba potrdita njegovo izurjenost pri "uravnavanju kosti, zdravljenju raka in drugih bolezni". Ker je bil Wagen na medicinskem področju laik, smo lahko prepričani, da je pričal v korist kirurga Castillie zato, ker ga je le-ta uspešno zdravil.*⁽¹²⁾

Očitno se je pri celjskem zdravniku in lekarnarju zdravil tudi škalski župnik Martin Ebenperger, ki je dal leta 1626 v svoj testament zapisati: "*Prav tako naj se poskrbi, da se doktorju in apotekarju na (njuno) zahtevo pošteno plača*". Iz tega skopega zapisa lahko poleg očitnega dejstva, da je župnik ob boleznih, ki ga je spravila na smrtno posteljo, potreboval pomoč zdravnika in lekarnarja, napravimo še nekaj drugih sklepov. Glede na to, da Ebenperger navaja le poklic, ne pa tudi imen zdravnika in lekarnarja, si moremo misliti, da sta bila oba dobro znana in sta torej morala zdraviti tudi druge imenitnike v Dolini.

Skoraj prepričani smo lahko, da je Ebenperger imel v mislih stanovskega zdravnika dr. Paulusa Apostolisa, ki je od leta 1623 deloval v Celju, in lekarnarja Adama Vogla, ki je bil v Celju od leta 1622 do 1638. Škalski župnik je bil seveda dovolj premožen in ugleden, da bi si njuno zdravljenje lahko privoščil. Sicer pa je znano, da je za svoje zdravje skrbel že prej. Leta 1607 je v spremstvu gospe pl. Stein zapisan med imenitnejšimi gosti Dobrnških toplic. Kronika navaja, da se je nastanil v sobi poleg toplic in da so se komaj dve uri po njegovem prihodu pripeljale v zdravilišče na dveh vozovih še nune iz Velesovega.*⁽¹³⁾

Po tem poročilu vse do leta 1788 nimamo več nobenih poročil o zdravnikih v Šaleški dolini. Tega leta pa se v seznamu 42 šoštanjskih tržanov pojavi tudi ime Janeza Lampauerja, kirurga oz. ranocelnika. *Lampauer je tako bil prvi znani zdravnik v Šaleški dolini, zato lahko leto 1788 označimo za začetek zdravstva pri nas.* Žal o njegovem delu ne vemo prav ničesar, vendar lahko na osnovi primerjalnih podatkov iz drugih slovenskih krajev oz. dežel vendarle zapišemo nekaj besed.

Kljub temu da je ranocelnik naveden v seznamu šoštanjskih obrtnikov, Janez Lampauer v letu 1788 ni več spadal mednje, saj je bil od leta 1784 kirurški ceh ukinjen. Od tedaj dalje je bila kirurgija svobodna "umetnost" - *artes liberales* - in ne več rokodelstvo. Ugled kirurgov oz. ranocelnikov je zato v tem času že močno zrasel. Kakšna je bila Lampauerjeva izobrazba, žal ne moremo ugotoviti. Šolani kirurgi, ki so obiskovali posebne kirurške tečaje na medicinskih fakultetah,

so bili pri nas znani že od 17. stoletja, vendar tečaji za opravljanje tega poklica niso bili obvezni. Na Kranjskem pa so že od leta 1694 podeljevali naziv "patron kirurgije" tistim ranocelnikom, ki so svoje znanje dokazali pred zdravniško komisijo.

Mogoče je tudi, da je Lampauer obiskoval poseben mediko-kirurški oddelek liceja v Gradcu ali Ljubljani, ki jih je cesar Jožef II. ustanovil ravno v Lampauerjevem času. Ti oddelki so skrbeli za izobrazbo podeželskih praktičnih zdravnikov in so bili ukinjeni sredi 19. stoletja, ko je bilo doktorjev medicine že precej več. Če je imel Lampauer tovrstno izobrazbo, je bil razen za "malo kirurgijo" (zdravljenje izvinov, zlomov, oskrba ran itd.) usposobljen tudi za zdravljenje notranjih bolezni. Ne bi pa nas smelo pretirano začuditi, če bi se šoštanjski ranocelnik ukvarjal tudi s striženjem in britjem šoštanjskih tržanov, kar je bilo še v 19. stoletju precej pogosto.* (14)

ŠOŠTANJSKI ŠPITAL

Kirurgi in zdravniki so v tem času sprejemali bolnike v svojih "ordinacijah" ali pa so prihajali k njim na dom. Bolnišnice v današnjem pomenu besede so bile znane šele od druge polovice 19. stoletja dalje in so se razvile v glavnem iz meščanskih špitalov, ki so bili neke vrste ubožnice oz. hiralnice. Špitali so se razvili že v srednjem veku in so pogosto nastajali ob samostanih, ki so bili po svojih redovnih pravilih obvezani sprejemati, pogostiti ter zdraviti tujce oz. popotnike. Pri nas so tako nastali špitali v Kamniku (že leta 1228), na Ptujcu (1315), v Celju (1350) itd. Kasneje so špitale v mestih in trgih ustanavljali tudi zemljiški gospodje, mestne občine, okraji, ali pa so se vzdrževali iz sredstev, ki so jih darovali zasebniki. Vanje so sprejemali ubožne in onemogle meščane in tržane ter skrbeli zanje. V mestne špitale so pogosto spravili tudi slaboumne in duševne ter božjastne bolnike, ki so jih tako izolirali od okolice. Oskrbo so tu lahko v času poroda dobile nezakonske matere, nato pa tudi njihovi otroci in najdenčki.

Vrsti takih špitalov se je v začetku 18. stoletja pridružil tudi šoštanjski. Točno leto ustanovitve ni znano, saj za špital izvemo iz pisma šoštanjskega župnika Matije Altenbergerja iz

leta 1713, medtem ko je bila špitalska hiša od trške občine kupljena že pred letom 1706. Iz tega pisma lahko povzamemo, da je kaplan Matija Podhrastnik v svoji oporoki vse premoženje in posest namenil za ustanovitev špitala v Šoštanju ter za izvrševalca oporoke pooblastil šoštanjskega župnika Altenbergerja in Štefana Podhrastnika (očitno svojega sorodnika), župnika pri sv. Antonu pri Radgoni. Leta 1706 je potem župnik Altenberger s trško občino dosegel dogovor o delovanju špitala, po katerem naj bi:

- špital vodil špitalski mojster, ki bi ga izmed dveh predloženih kandidatov izbral šoštanjski župnik, izvoljen pa naj bi bil vsako leto ob predložitvi špitalskega obračuna (obračun naj bi pripravili trije ali štirje tržani);

- se iz špitalske ustanove vzdrževal "bogaboječ" duhovnik, ki bo ob določenih priložnostih (te so v določenih dogovora natančno opredeljene) za ustanovnika in kasnejše darovalce bral maše v cerkvi sv. Mohorja v trgu;

- se v špital sprejela in vzdrževala dva ubožna tržana, dokler nadaljnja darila ustanovi ne bi dovoljevala povečati števila. Oba sta morala na znak majhnega zvona v stolpiču špitala v oratoriju vsako jutro in vsak večer zmoliti rožni venec "za darovalca, njegove prijatelje, za ostale dobrotnike in ves trg". Ubožca sta morala vsak ponedeljek in petek biti tudi navzoča pri maši, ki jo je bral špitalski kaplan.

Iz Altenbergerjevega pisma nadalje izvemo še to, da so iz začetne vsote kaplana Podhrastnika kupili vrt, hlev in skedenj Franca Jezerčnika ter hišo, v kateri je bil potem špital. Gre za stavbo, ki je kasneje prešla v last trške občine in jo danes poznamo kot šoštanjsko mestno hišo. Na špitalske čase v njej pa še danes spominja stolpič na stavbi.

Kakšna je bila kasnejša usoda šoštanjskega špitala, nam ni dovolj znano. Poznamo le imena nekaj kasnejših darovalcev, ki so začetnim 2000 fl. Matije Podhrastnika dodali nove zneske. Župnik Altenberger je tako leta 1710 dodal 1000 fl. in leta 1722 500 fl., manjše zneske pa so prispevali še: Leonhard Bruneti leta 1725, Matija Poštajner leta 1726, Mohor Fortunat Keber in lastnik graščine Gutenbichel v Ravnah pri Šoštanju

Karl Sigmund von Hohenwart leta 1731 ter kot zadnji še Johan Ludvik Umek leta 1745. Kdaj je potem špitalska hiša prešla v roke trške občine kot magistrat, ni znano, vemo pa, da je to hišo župnijsko predstojništvo med letoma 1842 in 1845 poskušalo ponovno pridobiti zase, vendar brez uspeha. Tako smo lahko prepričani, da šoštanjski špital v prvi polovici 19. stoletja, ko so se špitali drugod počasi spreminjali iz ubožnic v prave splošne bolnice, ni več deloval.

ZDRAVILNI VRELEC V TOPOLŠICI

Z razvojem zdravstva v Šaleški dolini je povezan tudi razvoj zdravilišča ob termalnem vrelec v Topolšici. Zdravilni učinki tega vrelca so v pisanih zgodovinskih virih prvič zapustili sledi leta 1617, domnevamo pa lahko, da so vrelc in njegove lastnosti že dolgo prej poznali in uporabljali domačini. Prvi zapis izvira izpod peresa protireformatorskega škofa Tomaža Hrena, ki si je 31. maja 1617 v svoj koledar zabeležil: "*Potem (odšel) v toplice sv. Florjana pri Šoštanju (ad thermas s. Floriani prope Schonstain), ki so nam po osmem kopanju prinesli olajšanje našega trpljenja.*" Ciril Šlebinger, ki navaja isti zapis, poudarja, da je škof Hren zapisal tudi, da je zdravilni vrelc "*preveč zanemarjen*". Tudi dan kasneje je škof še bival v Topolšici, saj je bilo (tokrat pravilneje) "*in der Topplitz bey Schonstain*" napisano pismo lastnici gradu Forchtenek v Ravnah pri Šoštanju. Tudi kasneje se je škof ob svojih obiskih v Dolini še ustavljal v Topolšici. To nam dokazujeta pismo, napisano "*ad Thermas*" 23. maja 1620, in kupoprodajna pogodba, ki jo je škof potrdil 19. avgusta 1623 "*in der Topplitz bey Schonstain*".

Kljub temu da so v Topolšici že v začetku 17. stoletja imeli tako imenitnega gosta, kot je bil ljubljanski škof, se sloves vrelca še dolgo ni razširil. Tako se npr. Karlu Schmutzu leta 1822 v njegovi zelo podrobni topografiji Štajerske pri opisu Topolšice vrelca sploh ni zdelo vredno omeniti. Nekaj kasnejši (1829) Kefersteinov opis zdravilišč oz. termalnih vrelcev Topolšico sicer omenja, vendar ob tem zapiše, da je povsem zanemarjena.

Šele leta 1838 je zgodovinar Ignac Orožen tu našel odprt kopalni bazen, preko katerega je lastnik izvira Topličnik postavil slamnato streho, ki so jo nosili leseni stebri. Nekaj kasneje je Topličnik (po Orožnovih podatkih) sezidal še majhno kopalniško hišico, zgradil "precej obsežen bazen" in za tujce pripravil nekaj sob. Od tedaj dalje so Topolšico poleg domačinov in prebivalcev okoliških krajev obiskovali tudi tujci, "posebno iz slovenjgraške okolice in Koroške".

Približno takega stanja se spominja tudi dr. Josip Vošnjak, ki je kot otrok oz. mladenič (roj. 1837) sem večkrat prihajal na kopanje. Vošnjak Topolšico opiše dvakrat, in sicer leta 1904 ter 1906. Ker se zapisa v podrobnostih nekoliko razlikujeta, bomo navedli oba.

V prvem spominskem zapisu beremo naslednje: "... nad izvirkom tople vode je stala lesena bajta z bazenom za kopeli. Nad vrati je visel napis: "Von badn is fir krajzer zu zaln." (Za kopel je plačati 4 krajcarje.) Tuji gostje pač niso prihajali v te primitivne toplice."

V drugem zapisu pa je Vošnjak zapisal drugače: "Tu izvira močen studenec mrzle vode, tako močen, da je v svojem času niže stoječi mlin gonil. V bližini pa izvira iz zemlje topel vrelec s temperaturo 30-32 stopinj C. Nad toplim vrelcem je primitivna hišica z bazenom za kopeli, ki je zdaj nekoliko popravljena. Tu smo se hodili izprehajati in kopati. Lastnik je bil kmet Topolšek, ki je dal napisati na vrata pri vhodu v kopeli: "Von baden is 3 kraicer zu zaln."

OPOMBE - VIRI IN LITERATURA (II)

1. Janko Orožen: *Zgodovina Celja in okolice*. 1. knjiga, Celje 1971, str. 593; Egon Friedell: *Kultura novoga vremena 1.*, Zagreb 1940, str. 21-22; Josip Kulišer: *Splošna gospodarska zgodovina 1.*, Ljubljana 1959, str. 171-172;
2. Josip Gruden: *Zgodovina slovenskega naroda*, Celovec 1910, str. 237;
3. Janko Orožen: o. c. 1., str. 591 in 593; Ivan Lapajne: *Politična in*

kulturna zgodovina štajerskih Slovencev. Ljubljana 1884, str. 118;

4. Ignaz Orožen: *Das Dekanat Schallthal*. Graz 1884, str.34; Janko Orožen: o. c. 1., str.594; Ivan Lapajne: o.c., str. 265;

5. Ignaz Orožen: o.c., str. 34 in 231;

6. Isti, n. d., str. 35-36;

7. Janko Orožen: o. c., str. 594, prim. op. 6;

8. isto; -

9. Franc Hribernik: *Zgodovina Šoštanja in okolice*. Tipkopis, 1948, str. 29-30;

10. Josif Kulišer: o. c. 11, str. 22-23; Josip Mal: *Stara Ljubljana in njeni ljudje*. Ljubljana 1957, str. 74; isti: *Zgodovina slovenskega naroda*, Ljubljana 1928, str. 439; Peter Borisov: *Pregled zgodovine medicinske miselnosti in odkritij*. Ljubljana 1980, str. 211;

11. Janko Orožen: o. c. 1., str. 597-600; Ignaz Orožen: o. c. str. 342;

12. Janko Orožen: o. c., str. 599;

13. isti, n. d., str. 529 in 598; Ignaz Orožen: o. c., str.86;

14. Peter Borisov: o. c. 1., str. 211; Josip Mal: *Stara Ljubljana ...*, str. 84-85; isti: *Zgodovina ...*, 341 in 439; Janko Orožen: o. c. 1., str. 602, 603 in 605; Franc Hribernik: o. c., str. 21;

15. Josip Gruden: o. c., str. 520; Josip Mal: *Stara Ljubljana ...*, str. 86; isti: *Zgodovina ...*, str. 449; Tone Kolšek: *Dom oskrbovancev v Vojniku in skrb za starostno onemogle na celjskem področju*. Celjski zbornik 1965, str. 303; Janko Orožen. o. c., str. 602-603; Peter Borisov: o. c. 1., str. 185;

16. Ignaz Orožen: o. c., str. 391-397; Franc Hribernik: o. c., str. 5;

17. Ignaz Orožen: o. c., str. 411; Ciril Šlebinger: *Toplice in slatine na slovenskem Štajerskem*. Izvestja muzejskega društva v Mariboru 1, Maribor 1930, str. 50;

18. gl. op. 17;

19. Josip Vošnjak: *Moj rojstni kraj*. Slovan 1904, str. 45; isti: *Spomini*, 1. knjiga, Ljubljana 1905, str. 5.